

u modernoj hrvatskoj historiografiji do sada bila relativno slabo zastupljena.

Ivan Santica

Matthias Meinhardt, Ulrike Gleixner, Martin H. Jung und Siegrid Westphal (Hgg.), *Religion macht Politik. Hofgeistlichkeit im Europa der Frühen Neuzeit (1500-1800)*, Wiesbaden: Harrasowitz Verlag, 2014., 472 stranice

Zbornik radova posvećen utjecaju dvorskoga svećenstva na politiku tijekom ranoga novog vijeka sadrži radove sa znanstvenoga skupa koji je održan 2011. godine u Wolfenbüttelu, a na kojemu su sudionici analizirali dosege istraživanja o djelovanju luteranskih propovjednika u vojvodstvu Braunschweig-Wolfenbüttel u nadregionalnome kontekstu te ih usporedili sa spoznajama o društvenome djelovanju i političkome utjecaju ranonovovjekovnih kalvinističkih, katoličkih i rusko-pravoslavnih dvorskih teologa i propovjednika. Zbornik sadrži 25 priloga, od čega uvodni dio čini rad dvoje od troje urednika, Ulrike Gleixner i Siegrida Westphala, o mogućnostima usporedbe različitih konfesija i treće urednice Louise Schorn-Schütte o položaju dvorskih propovjednika kao kritičara vladara na čijim su se dvorovima nalazili i kao njihovih dušobrižnika u Europi 16. i 17. stoljeća. Ostali radovi podijeljeni su u šest cjelina: prva govori o odnosu dvorskih elita i njihovih propovjednika i ispovjednika, druga analizira njihovo podrijetlo, službu i njezino poimanje među dvorskim svećentvom, treća se bavi njihovom međusobnom povezanošću s europskim vladarima, četvrta analizira položaj i ponašanje teologa i propovjednika u političkim sporovima i teološkim polemikama, peta razmatra njihove međunarodne kontakte, a šesta jezične karakteristike propovijedi i načine djelovanja u ra-

zličitim okruženjima u kojima su se dvorski propovjednici i ispovjednici nalazili. Iako su kao temeljni model za konfesionalnu usporedbu urednici knjige koristili protestantski model, pozornost su posvetili i rusko-pravoslavnoj i katoličkoj konfesiji, a uočili su da se u pogledu protestantskih denominacija nisu lako mogli donijeti ujednačeni zaključci kao što se to prije mislilo i da su funkcionalne razlike dvorskoga svećenstva različitih konfesija bile manje važne nego što se do sada mislilo. U uvodnome dijelu knjige jedna od urednica, Louise Schorn-Schütte, u radu naslovljenome *Umstrittene Theologen. Die Rolle der Hofprediger zwischen Herrscherkritik und Seelsorge im Europa des 16. und 17. Jahrhunderts* (27-47) kao neke od posebnosti ovoga područja istraživanja, na primjer važnost klijentelističkih veza i patronata, a ne samo stručnih kvalifikacija kod izbora u određenu službu, istaknula je oblikovanje posebne svijesti kod evangeličkog svećenstva o vlastitome poslanju i značenju, ali i ukazala na postojanje političkih odnosa u kojima je dvorski propovjednik stajao uz plemstvo protiv vladara. To je posebno bilo izraženo kod pokušaja ograničavanja patronatskoga prava u protestantskim kneževinama i vojvodstvima gdje se protestantsko svećenstvo doživljavalo kao čuvar pravovjerja i savjetnik vlasti glede njezinih ograničenja, dok je to rjeđe bilo u katoličanstvu gdje je vladar doživljavan kao Stvoritelj predstavnika na zemlji, a isusovci najčešće obnašali službu dvorskoga propovjednika. Autorica je naglasila da socijalno podrijetlo, razina obrazovanja i teološke posebnosti određuju službu dvorskoga propovjednika kao posebnu socijalnu skupinu obrazovanoga građanstva, koja se etablirala širom europskih regija u različitim oblicima. Dvorsko svećenstvo u protestantskim krajevima potjecalo je iz gradskoga građanskog sloja i razvilo se kroz rani novi vijek kao svjetovno-duhovna elita u novu visoko obrazovanu socijalnu skupinu unutar građanstva, koja je sklapala brakove samo u određenome krugu ljudi i bila donekle mobilna. Autorica je naglasila da su formulaciju same službe i

njezinoga poimanja među svećenstvom uvjetovale karakteristične razlike između protestantskoga i katoličkoga dvorskog svećenstva. Ukazala je na značenje protestantskoga nauka o tri staleža zahvaljujući kojemu je dvorsko svećenstvo u protestantizmu institucionalizirano kao kontrolor svjetovne vlasti, koji ju je nadgledao i opominjao kod neusklađenosti njezinih postupaka s teološkim načelima njihove konfesionalne zajednice. Tako nešto bilo je teže očekivati u katoličkome svijetu zbog teorije o monarhu kao predstavniku Stvoritelja na zemlji, ali su se isusovci donekle približili tome modelu zahvaljujući institucionalnoj distanciranosti od svjetovne vlasti iako je to šira europska tema o kojoj se malo zna i tek traži nove istraživače.

Kada se govori o povezanosti dvorskih propovjednika i ispovjednika s vladarima u čijoj su se oni službi nalazili, uočljivom se pokazala različitost njihova položaja na europskim dvorovima, koja je bila posljedica zasebnih dvorskih formi, običaja i okvira unutar kojih su se ove službe obavljale. Tako je Aleksandar Lavrov u radu pod naslovom *Die Beichtväter der russischen Zaren, Kaiser und Kaiserinnen 1613-1796* (379-389) pokazao da je u Ruskoj pravoslavnoj crkvi, kao i na katoličkim dvorovima, postojala razlika između ispovjednika i dvorskog propovjednika, a njihova bliskost temeljila se na vladarevu osobnom izboru odgovarajućega ispovjednika; Leonardo Martínez Peñas u radu *The Power of Conscience in Imperial Spain. The Confessor of the King between 1471 and 1556* (177-191) istaknuo je da je i na španjolskome dvoru ispovjednik mogao izravno pristupati vladaru kao njegov pouzdanik, ali je službu dvorskoga propovjednika obavljala druga osoba. I jedne i druge dvor je koristio za obavljanje političko-diplomatskih zadaća sve do sredine 18. stoljeća angažiravši isključivo ispovjednike iz dominikanskoga reda, a ispovjednik je u Španjolskoj često bio i član Vrhovnoga vijeća inkvizicije. Za većinu katoličkih dvorova bilo je ipak karakteristično imenovanje isusovaca za dvorske propovjednike i ispovjednike, pa i političke savjetnike

i diplomate, koji su u suradnji s vladarima provodili protureformacijske mjere ili su služili kao savjetnici u reformama pojedinih vladara pa su u skladu s time izbjegavali oštrije kritizirati vladare u čijoj su se službi nalazili, o čemu govore Ronnie Po-chia Hsia u radu *Two Types of Politics. Comparative Study of Jesuits at Courts in 17th Century Bavaria and France* (249-266), Michael Müller u radu *Die politische Rolle jesuitischer Fürstenbeichtväter im 17. und 18. Jahrhundert. Frankreich und Kurmainz in Vergleich* (267-286) i Franz M. Eybel u radu *Die katholischen Hofprediger* (429-447). No, pokazalo se da je i dvorsko svećenstvo na francuskome dvoru tijekom života Loiusa XIV., koji je ograničio prava Katoličke crkve i isusovaca i zaoštrio sukob s Rimom, slabo moglo utjecati na vladara, a kritizirati njegovu vladavinu nije bilo poželjno zbog mogućega uklanjanja iz službe pa je kao tema kritike samo ostao život ispunjen dokolicom na dvoru. S druge strane, kako kod protestanata osobna ispovijed nije imala središnju ulogu, nije ni postojao osobni pristup vladaru, a propovjednička služba odnosila se većinom na dušobrižničku skrb za vladarsku obitelj. Protestantski vojvode i kneževi nisu redovito prisustvovali bogoslužjima nego su im savjetnici prenosili sadržaje propovijedi, ali je postojao prisniji odnos ostalih članova vladajuće kuće sa svećenstvom. Martin H. Jung u radu pod naslovom *Karriereprofile evangelischer Hofprediger im Vergleich* (125-139) zaključio je da su u mnogim slučajevima protestantski svećenici komunicirali s vladarima prije pisanim putem nego izravnim kontaktom, dok je Douglas H. Schantz u radu *Pietist Court Preachers and the Wetterau Counts. Court Piety and Policy in Offenbach and Berleburg* (67-85) pokazao da je na manjim dvorovima, posebno tijekom reformskih pokreta (kao što je na primjer bio pijetizam), jačao odnos između regenta i dvorskoga propovjednika, a dolazilo je i do rodbinskih povezivanja članova vladajuće kuće i dušobrižnika, ali u slučaju velikih i srednje velikih kneževina održavani su distancirani odnosi između vladara i propovjednika. S druge

strane, rad Johannesa Wischmeyera naslovljen "*Schlage mich freundlich. Amtsverständnis und theologisch-politischer Horizont der ersten Generation reformierter Hofprediger in Brandenburg-Preußen (141-161)*" i rad Alexandra Schunkea naslovljen *Im Dienst des internationalen Protestantismus. Der Berliner Hofprediger Daneil Ernst Jablonski (1660-1741)* (361-378) pokazali su da su luteranski knezovi, koji bi prihvatili kalvinizam za podršku kod uvođenja nove denominacije protiv etablirane luteranske crkvene strukture, u zemlju pozivali akademski obrazovane pojedince za osobne savjetnike, kojima su povjeravane religijsko-političke misije. No, njihov utjecaj na provođenje unutarnje religijske politike bio je ograničen iako su sudjelovali u raznim pregovorima između protestantskih crkava o njihovoj mogućoj uniji. Poseban slučaj bila je Engleska tijekom vladavine Elizabete I., za koju je Lena Oetzel u radu "*There is a dutie required of you towards that God, that hath made you gods.*" *Das Verhältnis Elisabeths I. von England zur Geistlichkeit im Spiegel der Hofpredigten* (211-227) naglasila da je potisnula utjecaj osnaženoga protestantskog svećenstva nakon dvadeset godina vjerskih previranja odbivši daljnje reforme Engleske crkve te nije prihvatila ni dvorske propovjednike za političke savjetnike. Za razliku od protestanata na kontinentu, na engleskome dvoru nije postojala služba stalnoga dvorskog propovjednika nego se izmjenjivalo svećenstvo koje je boravilo na dvoru i moralo iskazivati lojalnost vladarici i ustručavati se od bilo kakve kritike njezinoga rada, ali je bilo dopušteno kritizirati dvorjane i njihov način života. Iz spomenutih primjera bilo je vidljivo da su i na katoličkim i na protestantskim dvorovima postojali raznovrsni odnosi između dvorskoga svećenstva i vladara, pri čemu vjeroispovijest nije bila bezuvjetno presudan čimbenik, ali je na katoličkim dvorovima položaj dvorskoga ispovjednika ipak podrazumijevao i prisniji odnos s vladarom.

Što se tiče odnosa dvorskoga svećenstva s članovima vladarske obitelji, Katrin Keller u radu *Habsburgerinnen und ihre Beichtväter.*

Die Höfe in Graz, Krakau und Madrid (51-66) istaknula je da su majke habsburških vladara koristile korespondenciju s ispovjednicima svojih kćeri udanih po europskim dvorovima za promicanje i unaprjeđivanje habsburških državnih interesa. Stefanie Walther u radu pod naslovom *Hofprediger und ihre Rolle in dynastischen Konflikten. Beispiele aus den Fürstentüme Sachsen-Meiningen und Sachsen Jena* (105-122) uočila je da su supruge protestantskih vojvoda i kneževa utjecale na izbor dvorskih propovjednika i bile usko povezane s njima, a da je u religijski mješovitim brakovima želja vladareve žene da joj na raspolaganju bude propovjednik njezine konfesije znala prerasti u političko pitanje. Ujedno, s druge su strane propovjednici koji su uživali povjerenje obiju strana mogli djelovati i kao diplomatski posrednici. Svojevrsni sažetak ove teme predstavlja rad Gerrita Deutschländera *Hofgeistlichkeit, Fürstenerziehung und Briefkultur. Goerg Helt und die Fürsten von Anhalt im 16. Jahrhundert* (195-209) u kojemu autor zaključuje da je bliskost dvorskih propovjednika s nekim članovima vladarske obitelji ovisila o njihovim osobnim vezama te da je ta povezanost sezala sve od djetinjstva odnosno odgoja vladarske djece, u kojemu je sudjelovalo dvorsko svećenstvo i stjecalo povjerenje svojih štićenika, a koje je u kasnijemu životnom razdoblju završavalo imenovanjem svećenika političkim savjetnicima vladara u čijemu su odgoju i obrazovanju sudjelovali.

Vrlo zanimljiva tema u zborniku bilo je pitanje u kolikoj je mjeri svećenstvo kao društvena skupina razvilo osjećaj vlastitoga značenja i samosvijesti o onome što predstavlja pa je Robert von Friedeburg u radu *Die lutherische Orthodoxie und die Debatte um das Widerstandsrecht* (307-322) ukazao na činjenicu da je teološko definiranje dvorske propovjedničke službe podrazumijevalo navješćavanje evanđelja putem propovijedi, dušobrižništva, podjele sakramenata i općenito obvezu svjetovne vlasti prema održavanju bogoštovlja, a kako se svećenstvo nalazilo na ključnim pozicijama i u neposrednoj

blizini vlasti, dužnost mu je bila opominjati vladare o njihovim postupcima i nadgledati provode li se oni na temelju kršćanskih načela. Wolfgang Sommer u radu *Zum Selbst- und Amtsverständnis lutherischer Hofprediger* (163-176) istaknuo je da su temelji luteranskoga identiteta – osim Biblije i Luterova vjerskog nauka – službeno bile i propisane ispovijesti vjere, a stručna mišljenja, prijedlozi ili propovijedi tu su samosvijest izražavali još više kao spremnost u borbi za kršćansku stvar i u javnosti. Autor je zaključio da su se ti argumenti mogli prepoznati i među kalvinistima, ali da se zasad ne mogu povezati s katoličkom stranom zbog manjkavih istraživanja ove teme, posebno o isusovačkome dvorskom svećenstvu. No, općenito gledajući, protestantsko i katoličko dvorsko svećenstvo prvenstveno se razlikovalo po tome što je u protestantizmu dvorski propovjednik bio istodobno i dušobrižnik vladarske obitelji i glavni propovjednik na dvoru, dok je na katoličkim dvorovima i na rusko-pravoslavnome dvoru postojala podjela na dvorskoga propovjednika, nadležnoga za cjelokupni dvor, i ispovjednika, koji je bio nadležan za vladarsku obitelj, ali je po rangu bio iznad propovjednika djelomično i zbog bliskosti s vladarom i njegovom obitelji. Međutim, protestantsko svećenstvo tijekom i nakon Tridesetogodišnjega rata, kada se u nekim luteranskim krugovima pojavila i oštrija kritika svjetovne vlasti, zbog centralizacijskih tendencija svjetovnih vlasti pretvorilo se u gubitnika jer su sa staležima morali podržati centralističku politiku vladara pa se s vremenom djelatnost dvorskih propovjednika na luteranskim dvorovima svela na kritiku nećudoređa među dvorjanima iako su nastojali sačuvati savjetnički položaj i dužnost nadglednika vladareva pravovjerja. I katolički dvorski propovjednici su – poput njihovih protestantskih kolega – kritizirali raskalašeni dvorski život i slab moral stalno pozivajući na pokoru i odbacivanje taštine. U praktičnome djelovanju mogli su do neke mjere utjecati na političke odluke vladara iako im je djelatnost ograničavala zabrana otvorene kritike službe-

ne politike pa je i katolicima i protestantima kao neiscrpna tema ostalo nekršćansko i nemoralno ponašanje plemstva i dvorskih službenika.

S druge strane, govoreći o političkoj ulozi koju je imala služba dvorskoga propovjednika, Matthias Meinhardt je u radu *Fürstentreue, Gruppeninteresse und Eigensinn. Der Hofprediger Basilius Sattler in politischen Konflikten im Fürstentum Braunschweig-Wolfenbüttel* (289-306) naglasio da su politička djelotvornost i uspješno praktično obnašanje dvorske propovjedničke službe jako ovisili o osobnosti onoga koji je obnašao tu službu i njegovih društvenih veza, a na primjeru luteranskoga propovjednika Basiliusa Sattlera oslikao je kako su protestantski dvorski propovjednici djelovali i kao organizatori i nadziratelji visokoškolske nastave te politički djelovali u interesu vladara izvan crkvenoga konteksta i tako sudjelovali u teološkim prijemima među samim protestantima. No, Wolfgang Schöllkopf u radu naslovljenome *Hofprediger in den Spannungsfeldern der Herzogtums Württemberg im 17. und 18. Jahrhundert* (85-104) istaknuo je kako je propovjednik koji je prešao dopuštenu granicu kritike uobičajenih životnih praksi na dvoru i načina vladareva života riskirao ne samo trenutno udaljavanje iz službe nego i osobno inkriminiranje. Christian Deuper u radu *Herzog August der Jüngere von Braunschweig-Wolfenbüttel und sein Generalissimus Joachim Lütkemann. Skizzen ihrer Beziehung* (229-247) napomenuo je da je antagonizam između dvorskoga propovjednika i vladaru odanoga dvorskog činovništva bio neizbježan u slučaju kada su luteranski propovjednici isticali veću važnost njihovoga položaja od zahtjeva praktične politike, dok je Alexandra Faust u radu *Handlungsspielräume lutherischer Hofprediger um 1700. Eberhard Finen und die Konversion Herzog Ulrichs von Braunschweig-Wolfenbüttel* (341-357) zaključila da je vladarevo prihvaćanje druge vjere najčešće značilo katastrofu za dvorsko svećenstvo jer je gubilo prijašnje društvene pozicije kao i utjecaj i na dvoru i u društvu. Znakovito je da su dvorski propovjednici bit-

no pridonosili i legitimaciji vlasti zemaljskih vladara i njihovih dinastija, što je na primjeru poljskoga dvora kasnoga 16. stoljeća pokazao Damien Tricoire u radu *Stimmen in der Wüste? Die hofnahen Geistlichen und die Sakralisierung der polnischen Monarchie* (413-427) napomenuvši da su tamo u pravilu isusovci držali službu ispovjednika i dvorskoga propovjednika te naglašavali religijske dužnosti svjetovne vlasti i radili na sakralnome oblikovanju Monarhije, što je na kraju dovelo do njezinoga učvršćenja. Za katoličko dvorsko svećenstvo bilo je karakteristično da su publicističku djelatnost usmjerili na one etičke i teorijske rasprave o državnoj vlasti i državi koje su legitimirale postojeću vlast i njezine nositelje, a svoje djelovanje u korist te vlasti podigli na razinu političke promidžbe. Jedna od karakteristika dvorskoga svećenstva bila je i njegova međunarodna povezanost preko korespondencije s drugim teozozima, prijevoda njihovih radova i općenito putovanja tijekom i nakon studija, a mnogi od njih postigli su zapažene uloge u razgovorima o uniji protestantskih crkvi. Najvažnije poslanje bilo im je profilirati vlastitu konfesiju kao jedinu pravu kršćansku konfesiju, pri čemu su luterani i kalvinisti najvažnijom zadaćom držali jasno određivanje prema Katoličkoj crkvi, čemu je služila kontroverzistička literatura. O ovoj temi govori rad Franka Grunerta pod naslovom *Konfessionelle Konkurrenz und politisches Kalkül. Der dänische Hofprediger Hector Gottfried Masius* (323-340) u kojemu je opisan teološki i politički rad luteranskoga propovjednika Hectora Massiusa, koji je svojom životnom zadaćom smatrao publicističku borbu protiv katolika, kalvinista, ateista, deista i naturalista te izazvao međunarodni prijedor. U zadnjemu radu u ovome zborniku pod naslovom *Die politische Sprache lutherischer Hofprediger im regionalen Kontext. Das Beispiel Sachsen und Thüringen* (393-411) Philip Hahn analizirao je politički jezik dvorskih propovjednika na primjeru propovijedi držanih u različitim prigodama, kao što su na primjer mirovni ugovori, zasjedanja parlamenta, rođenja, vjenčanja ili pogrebi, jer su

upravo dvorski propovjednici putem propovijedi političkim i dinastičkim promjenama davali javnu učinkovitost i isticali njihovo povijesno značenje.

Radovi objavljeni u ovome zborniku pružaju zanimljiv uvid u karakteristike službe dvorskih propovjednika i ispovjednika različitih konfesija i denominacija. Tako se može primijetiti da je razlika između katoličkoga i protestantskoga svećenstva bila u tome što je služba dvorskoga propovjednika na protestantskim dvorovima predstavljala utjecajnu dužnost, uvrštenu u dvorsku hijerarhiju, koja je nosila prestiž i omogućavala politički utjecaj. Dvorsko svećenstvo na katoličkim dvorovima potjecalo je i iz građanstva i iz plemstva, a većinom je birano iz isusovačkoga reda jer je akademski kvalitetno obrazovanje bilo presudno za izbor u tu službu. No, isusovački poglavar imenovao je sve važnije dužnosnike unutar reda, koji su mu se obvezivali na pokornost, što je stvorilo institucionalnu distancu između svećenstva iz samoga reda i svjetovnih vlasti. Dok su na katoličkim dvorovima u pravilu pozivali strano svećenstvo, to je u početku na protestantskim dvorovima prije bila iznimka nego pravilo, a tek nakon prve faze reformacijske konsolidacije protestantski kneževi počeli su birati dvorsko svećenstvo iz svojega područja, koje je odgajano na domaćim sveučilištima i bilo umreženo u socijalnu strukturu pojedine kneževine ili vojvodstva pa su se tijekom 17. i 18. stoljeća oblikovale dinastije teologa koje su često držale vodeće službe na dvorovima protestantskih vladara.

Prilozi objavljeni u ovome zborniku otvorili su brojna pitanja na koja za sada nema preciznijih odgovora, na primjer kakav je bio sustav patronatskih i klijentelističkih veza isusovačkoga dvorskog svećenstva, kako su se dvorski propovjednici i ispovjednici odnosili prema ostalim dužnosnicima na dvorovima, prvenstveno teozozima i svećenstvom, koja je bila njihova uloga u međudinastičkim i obiteljskim sporovima, koliko je bila važnost propovijedi kao instrumenta opravdanja i

širenja službene dvorske politike te posebno o načinu djelovanja i učincima djelovanja dvorskoga svećenstva u slučaju kada je vladar pripadao jednoj, a podanici drugoj konfesiji. Urednik i urednice ovoga zbornika napomenuli su da mnoga pitanja koja su se pojavila zahtijevaju usporedna istraživanja različitih političkih i konfesionalnih praksi na protestantskim i katoličkim dvorovima kako bi se stekao detaljniji uvid u ovu problematiku. Iako hrvatska historiografija ovakvim temama gotovo uopće ne posvećuje pozornost, djelomično i zbog slabe istraženosti mnogih pitanja crkvene povijesti u Hrvatskoj, a koje su europske zemlje davno apsolvirale, radovi iz ovoga zbornika – osim što pokazuju najnovije dosege europske historiografije – trebali bi poticajno djelovati i na izbor novih istraživačkih tema u Hrvatskoj, posebno zato što o brojnim temama crkvene povijesti u Hrvatskoj nije poznato gotovo ništa.

Zlatko Kudelić

Damir Matanović, *Između reformi i tradicije. Brodska pukovnija od sredine 18. do sredine 19. stoljeća, Slavonki Brod, 2013., 125 stranica*

Svoj dugogodišnji istraživački rad usmjeren na Slavonki Brod i brodsku pukovnicu povjesničar Damir Matanović još je jednom iskazao knjigom kojom nam je približio "sudbine krajiških vojnika." Kako i sam autor ističe u proslavu knjige, u središtu priče jest Brodska krajiška pukovnija i uspješnost brojnih modernizacijskih reformi proizašlih iz Beča.

Na sveukupno 125 stranica autor se pozabavio cjelokupnim stanjem u Brodskoj pukovnici u osjetljivome povijesnom razdoblju. Naime, od sredine 18. do sredine 19. stoljeća – vremenskoj odrednici ove knjige – na području ne samo brodske pukovnije nego i cjelokupne Slavonije u tijeku su bile modernizacijske promjene koje su utjecale na izmjenu dotadašnje društvene i gospodarske struktu-

re. Vođen upravo pitanjem u kojoj je mjeri novonastali sustav, odnosno stvaranje Vojne krajine, utjecao na sociološke i gospodarske strukture, autor je analizom društvenoga, gospodarskoga, vojnoga i crkvenoga djelića svakodnevnoga života pokušao dati odgovor na ovo kompleksno pitanje.

U prvome poglavlju (*Slavonska vojna krajina ili stvaranje okvira za promjene, 7-15*) autor nam daje osnovne smjernice o razvoju sustava Vojne krajine nakon oslobođenja od Osmanlija. Prvom zakonskom regulacijom iz 1702. godine i osnivanjem Posavske i Podunavske krajine stanovništvo je podijeljeno u četiri skupine, dok su predstavnici Komore sudjelovali u svim reorganizacijama granice do konačnoga odvajanja civilnoga od vojnoga dijela 1745. godine.

Upravo ovaj vojni svijet podijeljen između pukovnika tema je drugoga poglavlja pod naslovom *Vojni mikrokozmos* (16-24) u kojemu je glavna tematika autora organizacija Krajine odnosno pukovnika i njihova društvena struktura u drugoj polovici 18. stoljeća. U tome se razdoblju vojnik pokušao modernizirati i to osnovnom reorganizacijom pukovnije rotirajućim sustavom vojne aktivnosti, što je zahtijevalo i povećanje broja ljudi u pukovnijama. Upravo su koncem 19. stoljeća vidljivi procesi povećanja vojnika i to u smjeru smanjenja broja unovačenih vojnika u korist povećanja broja za vojsku sposobnih muškaraca. Smirivanje geopolitičke situacije utjecalo je i na gospodarski oporavak Vojne krajine te formiranje sustava kućnih zadruga, što je ujedno osiguralo čvrstu organizaciju čineći tako simbiozu s vojno-krajiškom institucijom.

U trećemu poglavlju koji nosi naslov *Novovačenje u Brodskoj pukovnici od 1755. do 1808. godine* (25-37) autorova pozornost usmjerena je na sastav vojnika u pukovnici. U tome su se razdoblju modernizacijskim reformama regulirale obveze i prava vojnika, a Krajiška prava objavljena 1754. godine regulirala su različite vojne obveze, primjerice stražarsku i kordonsku službu te vojne vježbe pa čak i